

Medforskande pedagoger skapar möjligheter –

Tillgängliga lärmiljöer i förskolan

Stjärnhimlens förskoleområde, Hammarö kommun

Ht 2016- Vt 2017

Projektledare:

Noomi Björkman, Specialpedagog

noomi.bjorkman@skola.hammaro.se

Lisa Strandmark, Pedagogista

lisa.strandmark@hammaro.se

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Bakgrund.....	4
Genomförande	5
Insatser	6
Upptäckter	6
Analys och tolkning.....	9
Lärdomar och rekommendationer	11

Sammanfattning

Stjärnhimlens förskoleområde har under flera år arbetat med inkluderingsfrågor. Pedagogisk dokumentation har varit det viktigaste verktyget för att utforma tillgängliga lärmiljöer. Det har varit och är ett framgångsrikt arbete. En del har varit att skapa ärendegångar och en tydlig ansvarsfördelning i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd. Vi upptäckte dock att vi inte riktigt lyckats få in en systematik i arbetet. Vi kunde även se att vi ofta menar olika saker när vi talar om inkludering och att den egna åsikten ofta står i centrum för att definiera vad som är inkludering och vem som ska inkluderas. Vi behövde utveckla en gemensam syn på vad inkludering innebär i praktiken utifrån aktuell forskning. När SPSM tillsammans med skolverket utvecklade begreppet tillgänglighet så fick vi ett verktyg för att fördjupa oss ytterligare inom området samt utveckla inkluderande arbetssätt.

Projektet har genomförts med SIS-medel från Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Det har varit viktigt för oss att tänka långsiktigt genom att använda den organisation som vi byggt upp och använda de mötesforum som vi redan har för handledning, utbildning och reflektion. Vi har involverat alla pedagoger i förskoleområdet så att alla känner sig delaktiga i arbetet. Pedagogerna har valt en miljö i sin verksamhet där de haft funderingar kring hur de skulle kunna utveckla den fysiska, sociala och pedagogiska tillgängligheten utifrån barnets/barnens behov.

Utvärderingarna visar att vi har uppnått de mål vi arbetat med under projektiden.

Pedagogerna har vidgat sitt perspektiv att förstå betydelsen mellan lärande, den fysiska, pedagogiska och sociala miljön. Pedagogerna har utvecklat sin förmåga att rigga förutsättningar för lek och aktivitet. De kan även förändra lärmiljöer på ett mer medvetet sätt utifrån barnens behov och intressen. Vi är dock medvetna om att det här är ett arbete som vi ständigt behöver fortsätta underhålla genom fortsatta utbildningsinsatser och reflektion.

Vårt sätt att organisera arbetet med kontinuerliga handledningsträffar för alla arbetslag och kollegialt lärande i tvärgrupper har lett till färre akuta problem under projektiden. Vi som projektledare har därför haft större möjligheter att fokusera på främjande och förebyggande arbete tillsammans med arbetslagen än vad vi haft tidigare.

Bakgrund

Stjärnhimlens förskoleområde består av tre förskolor med sammanlagt 9 avdelningar. De senaste 5 åren har vi arbetat aktivt med att förändra barnsyn och synen på lärande bland annat genom olika pedagogiska forum. Vi har omorganiserat från 1-5 års avdelningar till åldersindelade grupper samt 1-3 år och 3-5 år. Vi har använt oss av pedagogisk dokumentation för att förbättra förutsättningarna att utforma miljöer som stimulerar och utmanar barnen i sitt lärande. Det har varit och är ett framgångsrikt arbete. Våra utvärderingar visar tydligt att det skett en generell kvalitetshöjning när det gäller förmågan att anpassa verksamheten efter barnens behov och intressen. Pedagogernas sätt att tala om verksamheten och barnen låter helt annorlunda idag jämfört med tidigare. I dag är det ett större fokus på möjligheter, på barnens olika sätt att lära och verksamhetens förmåga att möta barnens behov och intressen. Det är färre barn som anses vara i behov av särskilt stöd. Vi har arbetat för att skapa ärendegångar och en tydlig ansvarsfördelning i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd. Syftet har varit att pedagogerna i första hand ska kartlägga och kritiskt granska sig själva och sin verksamhet när det uppstår utmaningar istället för att endast konstatera att det är ett barn i behov av särskilt stöd. Vi har utvecklat dokumentationsunderlag som ska främja arbetet med pedagogisk dokumentation. Vi ser dock att det här är ett utvecklingsområde då vi inte lyckats få in en systematik i arbetet. Det finns trots de insatser vi gjort en osäkerhet kring när och hur arbetslagen ska göra kartläggningar, hur ärendegången går till, hur ofta insatser ska dokumenteras och följas upp. Stjärnhimlens förskoleområde har arbetet med inkluderingsfrågor under lång tid. Vi kan dock se att gamla synsätt kan komma tillbaka ibland när pedagogerna ställs inför olika utmaningar. Vi upptäckte att vi ofta menar olika saker när vi talar om inkludering och att den egna åsikten ofta står i centrum för att definiera vad som är inkludering och vem som ska inkluderas. Inkludering tolkas traditionellt utifrån en smal definition som handlar om fysisk placering. Inkludering bör vara gemenskapsorienterad och beröra alla barn. Här såg vi att vi behövde utveckla en gemensam syn på vad inkludering innebär i praktiken utifrån aktuell forskning. När SPSM tillsammans med skolverket utvecklade begreppet tillgänglighet så fick vi ett verktyg för att fördjupa oss ytterligare inom området samt utveckla inkluderande arbetssätt. Vi började därför granska högläsningssituationen genom att ställa frågor utifrån tillgänglighetsmodellen. Pedagogerna upptäckte att det var ett bra verktyg att

kritiskt granska sig själva och sin verksamhet. Vi sökte medel från SPSM för att kunna fortsätta att fördjupa oss inom det vi redan påbörjat.

Syftet med projektet är att förskolorna i Stjärnhimlens förskoleområde ska utveckla en tillgänglig lärmiljö utifrån samspelet mellan lärande, pedagogisk- social- och fysisk miljö.

Målen med projektet är att Stjärnhimlens förskoleområde ska utveckla ett gemensamt begreppsförråd kring synen på inkludering och tillgänglighet utifrån forskning.

Tillgängligheten har förbättrats för samtliga barn på förskolorna.

Systematik för kartläggning, uppföljning och utvärdering för barn i behov av extra anpassningar och särskilt stöd har utvecklats.

Målgruppen för projektet har varit samtliga barn i förskoleområdet. Vi har valt att särskilt dokumentera och följa upp utvecklingen för barn med olika funktionsnedsättningar.

Projektledare är pedagogista och specialpedagog i förskoleområdet.

Genomförande

Det har varit viktigt för oss att tänka långsiktigt genom att använda den organisation som vi byggt upp och använda de mötesforum som vi redan har. Vi har involverat alla pedagoger i förskoleområdet så att alla känner sig delaktiga i arbetet. Utgångspunkten i arbetet har varit barns olika sätt att lära. Vi har använt en variation av olika verktyg för att reflektera, analysera och följa upp vilka effekter förändringarna har fått för barnen. Pedagogerna har följt sina och barnens lärprocesser genom att dokumentera i loggbok, foton, film och dokumentationsunderlag för kartläggning och extra anpassningar/särskilt stöd. Pedagogerna har valt en miljö i sin verksamhet där de haft funderingar kring hur de skulle kunna utveckla den fysiska, sociala och pedagogiska tillgängligheten utifrån barnets/barnens behov. De har tagit foto och filmat lärmiljön innan, under och efter insatser för att synliggöra processen och utvecklingen.

Som projektledare har vi ansvarat för att kontinuerligt utbilda pedagogerna med syfte att fördjupa deras kunskaper kring tillgänglighet, inkludering, delaktighet samt undervisning och lärande. Vi startade upp projektet med en gemensam introduktion för samtlig personal i förskoleområdet.

Insatser

- Måndagar med Lisa och Noomi - Vi har skapat förutsättningar för kollegialt lärande varannan vecka i tvärgrupper då vi använt pedagogisk dokumentation som verktyg. Pedagogerna har undersökt tillgänglighet utifrån vardagsnära frågeställningar som t.ex. Hur skapar vi en god tillgänglighet för barnen i vår ateljé? Hur fungerar språket och kommunikationen i leken? Kan barnen vara självständiga i lärmiljön? Ges det förutsättningar för barnens olika sätt att lära i miljön?
- Pedagogiska forum - Vi har haft kvällsforum en gång i månaden då fokus varit pedagogernas frågeställningar. Vi har använt oss av pedagogisk dokumentation i olika gruppkonstellationer. Pedagogerna har tagit del av forskning kring undervisning och lärande, barnsyn, tillgänglighet, lärmiljöer, pedagogens roll, bland annat genom rapport¹, litteratur², film, rollspel och föredrag.
- Handledning - Vi har haft regelbunden handledning för samtliga arbetslag med fokus på reflektion och analys. Vi har ställt nyfikna frågor för att se var arbetslagen befinner sig och vi har utmanat dem för att de ska komma vidare i sitt arbete med tillgänglighet.
- Implementering av dokumentationsunderlag för kartläggning och extra anpassningar/särskilt stöd.

Upptäckter

Utvärderingarna visar att pedagogerna har fått en större förståelse för vad tillgänglighet innebär genom att använda tillgänglighetsmodellen som verktyg i sitt dagliga arbete.

Pedagogerna har vidgat sitt perspektiv från att relatera tillgänglighetsbegreppet enbart till den fysiska miljön till att också förstå betydelsen av samspelet mellan lärande, den fysiska, pedagogiska och sociala miljön.

Avdelningarna skriver fram olika exempel på hur tillgängligheten har förbättrats på förskoleavdelningarna.

¹ Skolverket 2016 Förskolans pedagogiska uppdrag-Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar

² Skolverket 2011 Möten för lärande- Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan

Under höstens utvärdering upptäckte vi att pedagogerna är relativt bra på att synliggöra hinder och möjligheter för delaktighet i framförallt den fysiska miljön. I dokumentationerna lyftes tillgången till material, möblering och mötesplatser som betydelsefulla för möjligheten till en fysiskt tillgänglig lärmiljö.

Pedagogerna uttrycker att hur man presenterar material och hur man placerar det gör mycket för materialens värde och dess attraktionskraft. En uppdelning av miljön i olika lekhörnor bidrar även till en naturlig uppdelning av barnen, vilket gör att det kan vara fler barn i ett rum utan att det känns trångt.

Vi som projektledare har sett en utveckling i pedagogernas förmåga att rigga förutsättningar för lek och aktivitet. Pedagogerna kan förändra miljön på ett mer medvetet sätt utifrån barnens behov och intressen. De flesta avdelningarna lyfter även fram att gruppammansättning och antal barn har stor betydelse för barnens möjligheter att lära genom lek, samspel och kommunikation.

Vi såg att vi behövde fokusera mer på den pedagogiska tillgängligheten och lägga stor vikt vid pedagogens roll. Pedagogerna uttryckte även ett behov av att filma sig själva och varandra mer i verksamheten för att öka medvetenheten kring hur pedagogerna kan stödja och utmana barnen i sitt lärande.

Under vårterminen arbetade vi med en fördjupning kring pedagogens roll utifrån den pedagogiska miljön. Pedagogerna beskriver att det är viktigt att vara en aktiv pedagog i leken och reflektera över vad det innebär att vara en medforskande pedagog. De lyfter även fram vikten av att arbeta med att ställa öppna/nyfikna frågor, sätta ord på och bekräfta barnens upplevelser vilket gör att barnen kan utveckla sitt lärande vidare.

Pedagogerna har även upptäckt att det är viktigt att känna av vilka roller som behövs i leken och på vilket sätt man kan fungera som en brygga i samspelet mellan barnen. Andra viktiga aspekter som pedagogerna lyfter är att vara medveten om när det är läge att stödja barnen i att utveckla leken vidare och när man behöver ta ett steg tillbaka för att lyssna in.

Pedagogens val av roll får effekt för barnens möjligheter till lärande.

Avdelningarna har gett barnen möjligheter att kommunicera på olika sätt bland annat med stöd av bilder t.ex. genom att använda bildkartor, inspirationsbilder och tecken som stöd i leken.

I utvärderingarna lyfts hur barnen använder bilder på olika sätt i leken som stöd till språket. Bilderna har bidragit till att barnen lättare kan förstå varandra i leken. Bilderna fungerar som ett stöd i att utveckla lekens innehåll och på så sätt kan leken pågå en längre tid. Några avdelningar skriver fram att ordförrådet har ökat hos barnen då nya begrepp tillförts genom bildkartorna.

Pedagogerna kan se att barnen leker mer rollekar tillsammans vilket skapat möjligheter till nya lärandesituationer. Lek med färre barn har lett till nya relationer mellan barnen. Pedagoger uttrycker även att möjligheten till lek i mindre grupper har gynnat alla men extra mycket de barn som inte utvecklat sitt språk än, barn som är nya i gruppen och barn som är tvåspråkiga. De kan se att barnen ges förutsättningar att ta mer utrymme i mindre grupper.

Genom att anpassa leken/aktiviteten så att barnet kan vara med från början och vara delaktig i uppbyggnaden av leken samt få möjlighet till reflektion har bidragit till att barnet utvecklat sin lek. Flera avdelningar lyfter att barnen har utvecklat sin förmåga att hålla kvar leken en längre stund samt att lekens innehåll har utvecklats. De lyfter även fram skillnader i utvecklingen hos barn t.ex. *"barnet har en tanke med sin lek, tar egna initiativ, bjuder gärna in vuxna och barn till lek. Barnet instruerar vuxna och kamrater, leker längre stunder än tidigare och återberättar delar av leken. Barnet deltar i fler olika slags lekar"*.

Pedagogerna lyfter fram att dokumentationsunderlagen för kartläggning/extra anpassningar/särskilt stöd är tydliga och kompletterar tillgänglighetsmodellen. Däremot uttrycker pedagogerna att de behöver bli bättre på att dokumentera sitt arbete systematiskt.

Utvärderingarna visar att vi har uppnått de mål vi arbetat med under projektiden. Vi är dock medvetna om att det här är ett arbete som vi ständigt behöver fortsätta underhålla genom fortsatta utbildningsinsatser och reflektion.

Vårt sätt att organisera arbetet med kontinuerliga handledningsträffar för alla arbetslag och kollegialt lärande i tvärgrupper har lett till färre akuta problem under projektiden. Vi som projektledare har därför haft större möjligheter att fokusera på främjande och förebyggande arbete tillsammans med arbetslagen än vad vi haft tidigare.

Analys och tolkning

Stjärnhimlens förskoleområde har under flera år arbetat med ett förändringsarbete i riktning mot en inkluderande förskola med pedagogisk dokumentation som det viktigaste verktyget. Vi har därför haft goda förutsättningar att lyckas i arbetet med att utveckla tillgängliga lärmiljöer. Vi har med hjälp av tillgänglighetsmodellen kunnat ta fram nya frågor att ställa till den pedagogiska dokumentationen. Det har gett oss ytterligare kunskap att kritiskt granska tillgängligheten i den sociala- fysiska- och pedagogiska miljön utifrån barns olika sätt att lära. Pedagogerna har även utvecklat sin förmåga att förstå att brister i delaktighet ofta har sin förklaring i att miljöerna inte är tillgängliga för barnen.

Vi kan se att det har varit framgångsrikt att projektet har genomsyrat verksamheten på alla plan. Genom att vi har haft kontinuerliga mötesforum har vi fått god kännedom om var arbetslagen befinner sig i processen, därmed har vi kunnat anpassa stödet utifrån arbetslagens behov. Det har varit viktigt att utgå från vardagsnära frågeställningar för att skapa ett engagemang och ett ansvar hos pedagogerna att driva arbetet framåt. Genom att pedagogerna valt ut en specifik lärmiljö/ rum som varit i fokus så har vi haft möjlighet att fördjupa oss i alla tre delar i tillgänglighetsmodellen och synliggöra att det måste ske ett samspel mellan den fysiska, sociala och pedagogiska tillgängligheten. Det är en förutsättning för att utveckla ett inkluderande arbetssätt.

Det kollegiala lärandet har varit en viktig drivkraft för att utmana och lära av varandra. När vi använder pedagogisk dokumentation i reflektion och analysarbete så utmanas pedagogerna i att tänka och uttrycka sig lösningsfokuserat. Här ser vi en otrolig kraft i att arbeta med pedagogisk dokumentation.

Vi kan se att de olika dokumentationsverktygen vi använt har gett pedagogerna men även oss som projektledare en god insyn i processerna i arbetet med tillgänglighet. Med stöd av kartläggningar, foton, film och processdagbok har vi kunnat följa utformningen av lärmiljöer och skillnader i barns utveckling före och efter insatser. Vi kan dock se att vi behöver fortsätta utveckla arbetet med att dokumentera extra anpassningar/särskilt stöd mer regelbundet och tydligt så att pedagogerna lättare kan följa upp och utvärdera insatserna.

Vi har medvetet använt oss av olika utbildningsinsatser för att möta upp olika sätt att lära och det tror vi har bidragit till att alla pedagoger har varit aktiva och delaktiga i utvecklingsarbetet.

Pedagogerna har arbetat med att göra barnen delaktiga genom att bland annat lyssna in barnens tankar och idéer om hur de vill förändra den aktuella miljön. Barnen har varit med och möblerat, tillverkat material och rekvisita som behövts utifrån barnens intressen. Barnen har tillsammans med pedagogerna tagit fram bildkartor. Utifrån dokumentationer kring barnens lek har pedagogerna även gjort upptäckter kring det enskilda barnets och gruppens behov och intressen, vilket bildat utgångspunkt för de förändringar som genomförts. Pedagogerna har följt upp hur förändringarna mottagits av barnen med stöd av pedagogisk dokumentation. Pedagogerna har arbetat med förförståelse t.ex. genom att samtala med barnen om leken innan den sker med stöd av bildkartor. Barnen har även fått möjligheter att reflektera kring leken med stöd av pedagogisk dokumentation.

Lärdomar och rekommendationer

Vi ser att det är en framgångsfaktor att ha ett nära samarbete mellan pedagogista och specialpedagog. Genom att ha regelbundna handledningsträffar och mötesforum för alla där utgångspunkten inte behöver vara ett problem skapar förutsättningar för att fokusera på förebyggande och främjande arbete. Pedagogisk dokumentation är ett förhållningssätt som vi ser som det viktigaste verktyget för att arbeta med tillgängliga lärmiljöer. Vi behöver ständigt arbeta med att ställa oss nya frågor till den pedagogiska dokumentationen utifrån tillgänglighet. Vi behöver fortsätta med den organisationen vi har utvecklat med olika forum för reflektion, kollegialt lärande och handledning för att bibehålla kvalitén i förskoleområdet.

Vi rekommenderar andra som vill utveckla tillgängliga lärmiljöer att våga fördjupa sig och se till att utvecklingsarbetet genomsyrar verksamheten på alla plan. Det är viktigt att låta ett förändringsarbete ta tid för att få ett hållbart resultat och för att inte riskera att hamna i punktinsatser som endast ger kortvariga effekter. Det är av stor betydelse att börja med konkreta vardagsnära frågeställningar för att kunna skapa ett engagemang och en drivkraft hos pedagogerna att genomföra insatser för att nå utveckling.

Det är även viktigt att arbeta systematiskt med pedagogisk dokumentation i olika gruppkonstellationer för att utveckla ett öppet klimat där man vågar granska sig själv, sin verksamhet och varandra.

Tillgänglighetsmodellen är ett konkret verktyg för att utveckla inkluderande verksamheter. Vi anser att det är viktigt att fortsätta arbetet med tillgänglighet och inkludering på en kommunövergripande nivå för att alla skolor och förskolor ska genomsyras av inkluderande arbetssätt. Det finns annars en risk att arbetet inte blir varaktigt om det endast byggs av eldsjälar.